

УДК 339.9

Б.В. Заремський, аспірант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ: У статті досліджено сутність і структуру глобальної інноваційної системи, а також світового ринку інновацій як її складового елемента. Запропоновано концептуальну модель механізму інституціоналізації світового ринку інновацій. Описано сучасну систему інституційного забезпечення інноваційного розвитку світової економіки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобальна інноваційна система, світовий ринок інновацій, інституціоналізація

АННОТАЦИЯ: В статье исследована сущность и структура глобальной инновационной системы, а также мирового рынка инноваций как ее составляющей. Предложена концептуальная модель механизма институционализации мирового рынка инноваций. Описана современная система институционального обеспечения инновационного развития мировой экономики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: глобальная инновационная система, мировой рынок инноваций, институционализация

ANNOTATION: In the article the nature and structure of the global innovation system, as well as global innovation market as its component, are investigated. A conceptual model of the mechanism of the world innovation market institutionalization is developed. The modern system of institutional support of the world economy innovative development is described.

KEY WORDS: global innovation system, world market of innovation, institutionalization

Постановка проблеми

Сучасна світова економіка характеризується поглибленням технологічного розриву між країнами, що призводить до посилення асиметричності світового господарства та нарощування напруги в системі міжнародних економічних відносин. Асиметрія глобального інноваційного розвитку проявляється в асинхронності технологічного розвитку окремих корпорацій, галузей і національних економік, поглибленні диспропорцій щодо участі країн у системі міжнародного поділу праці, а також у диспропорційності інноваційного та соціального розвитку країн. У результаті з'являються тенденції, що характеризуються новим змістом суперечностей, які визначають розвиток і суспільства, і економіки. У цьому контексті, інституціоналізація виступає єдиними ефективними механізмом пом'якшення цих системних суперечностей та асиметрій, що й обумовлює актуальність дослідження механізму та особливостей формування глобальної системи інституційного забезпечення інноваційного розвитку світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика інноваційного розвитку світової економіки та її окремих складових елементів знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, проте питання щодо формування глобальної системи інсти-

туційного забезпечення інноваційного розвитку все ще залишається недослідженим. Окремі аспекти цієї проблеми вивчені в роботах Д. Норта [4] (досліджував роль інституційного середовища в активізації інноваційного процесу), експертів ОЕСР [12] (досліджували особливості протікання інноваційних процесів у глобальному середовищі), Б. Вікстеда [14] (вивчав процеси взаємодії національних інноваційних систем), Т. Хейла [13] та Дж. Чена [11] (вивчали роль міжнародних інституцій у розвитку світової економіки), Л. Антонюк [1] (досліджувала інноваційні процеси в контексті міжнародної конкурентоспроможності), Я. Столярчук [9] (вивчала проблеми асиметричного розвитку світової економіки), В. Гейця [2] та Д. Лук'яненка [3] (досліджували різні аспекти інноваційного розвитку країн і світової економіки в цілому в контексті цивілізаційних трансформацій), Ю. Яковця [10] (вивчав проблеми розвитку світової економіки та суспільства у взаємозв'язку з науково-технічним прогресом).

Виклад основного матеріалу

Узагальнюючи різні погляди щодо сутності та ролі інституціоналізації [2; 4; 11; 13], її можна визначити як процес формалізації міжнародних відносин шляхом створення відповідних організаційних структур та організаційно-правових інститутів з регулювання цих відносин. У сучасному світі відбувається процес поступової інституціоналізації системи міжнародних відносин з приводу інноваційного розвитку, результатом чого стане формування глобальної інноваційної системи, всі ключові елементи якої мають інституційну, організаційну і технологічну можливість працювати як єдине ціле в планетарному масштабі. Під **глобальною інноваційною системою**, в цьому контексті, слід розуміти регульовану інститутами глобального економічного розвитку сукупність економічних відносин між суб'єктами глобальної економічної системи з приводу створення, накопичення та розповсюдження знань, навичок, а також об'єктів матеріальної культури, що визначають нові технології.

В якості основних суб'єктів глобальної інноваційної системи Л. Антонюк розглядає «по-перше, потужні транснаціональні корпорації, які є важливими структурними одиницями економіки; по-друге, глобально-орієнтовані малі інноваційні компанії, що реалізують ризиковані проекти; по-третє, індустрію офшорного аутсорсингу; по-четверте, міжнародні наукові та освітні центри; по-п'яте, інфраструктуру інноваційної сфери (міжнародні глобальні мережі, віртуальні технопарки та лабораторії, міжнародні фінансові інституції тощо); по-шосте, міжнародну правову базу» [1, с. 4]. Розвиваючи такий підхід, можна визначити, що ядром глобальної інноваційної системи виступають національні інноваційні системи (НІС). Поряд з НІС та окремими її складовими елементами в структурі глобальної інноваційної системи функціонують також наднаціональні, транснаціональні та глобальні інституції — глобальні науково-дослідні і освітні центри, регіональні інтеграційні угруповання, ТНК та міжнародні організації. Зазначене коло суб'єктів формує інституційну архітектуру глобальної інноваційної системи (рис. 1).

Вся система відносин між різними елементами глобальної інноваційної системи формує **глобальний ринок інновацій**, який можна визначити як сукупність відповідних національних ринків, поєднаних між собою на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування та інтеграції. Глобальний ринок

інновацій є центральною ланкою інноваційних комунікаційних зв'язків. Враховуючи системний, міждисциплінарний характер інноваційної діяльності, ринок інновацій є похідною розв'язкою світового ринку прав інтелектуальної власності, товарів і послуг, капіталу, праці. До його структури умовно можна віднести й такі види неринкових взаємодій як міжнародне науково-технічне співробітництво та внутрішньо корпоративний трансфер технологій, адже зазначені взаємодії в певній мірі на деяких стадіях здобувають комерційну природу та втілюються на одному із зазначених ринків.

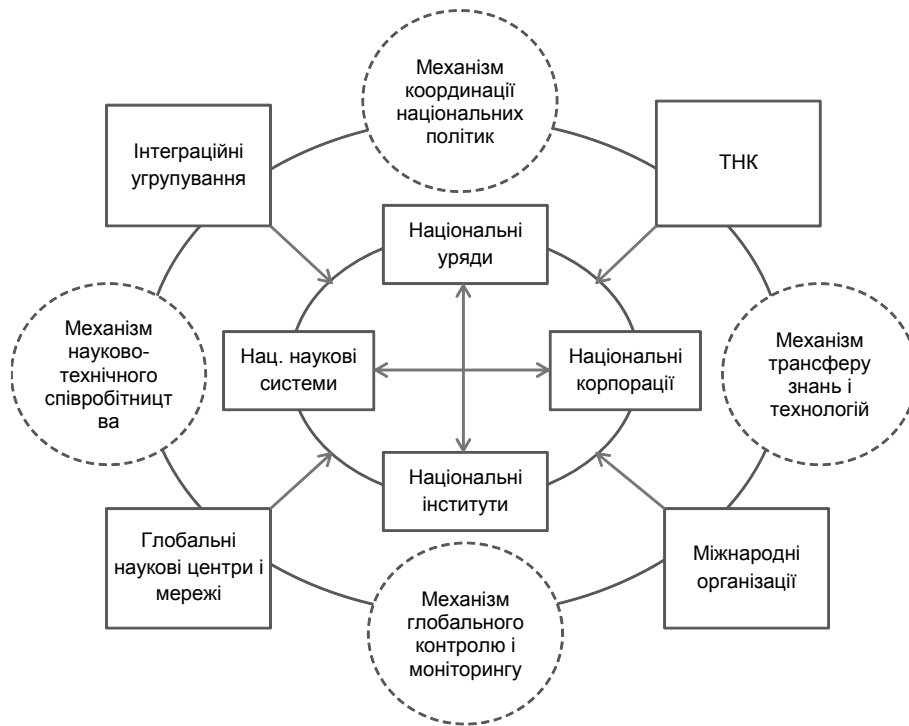

Рис.1. Модель глобальної інноваційної системи

Джерело: авторська розробка

Глобальний ринок інновацій відіграє системоутворюючу роль у глобальній інноваційній системі, а відтак — виступає базовою субстанцією у формуванні цілісної ієрархічно-субординованої інституційної системи глобального інноваційного розвитку (рис. 2).

Інноваційні процеси і проблеми інноваційного розвитку є об'єктом діяльності багатьох регіональних і глобально-універсальних інститутів, як міжурядових, так і неурядових. Усі вони утворюють систему міжнародних організацій, що здійснює координацію і багатостороннє регулювання міжнародної інноваційної діяльності і взаємодії.

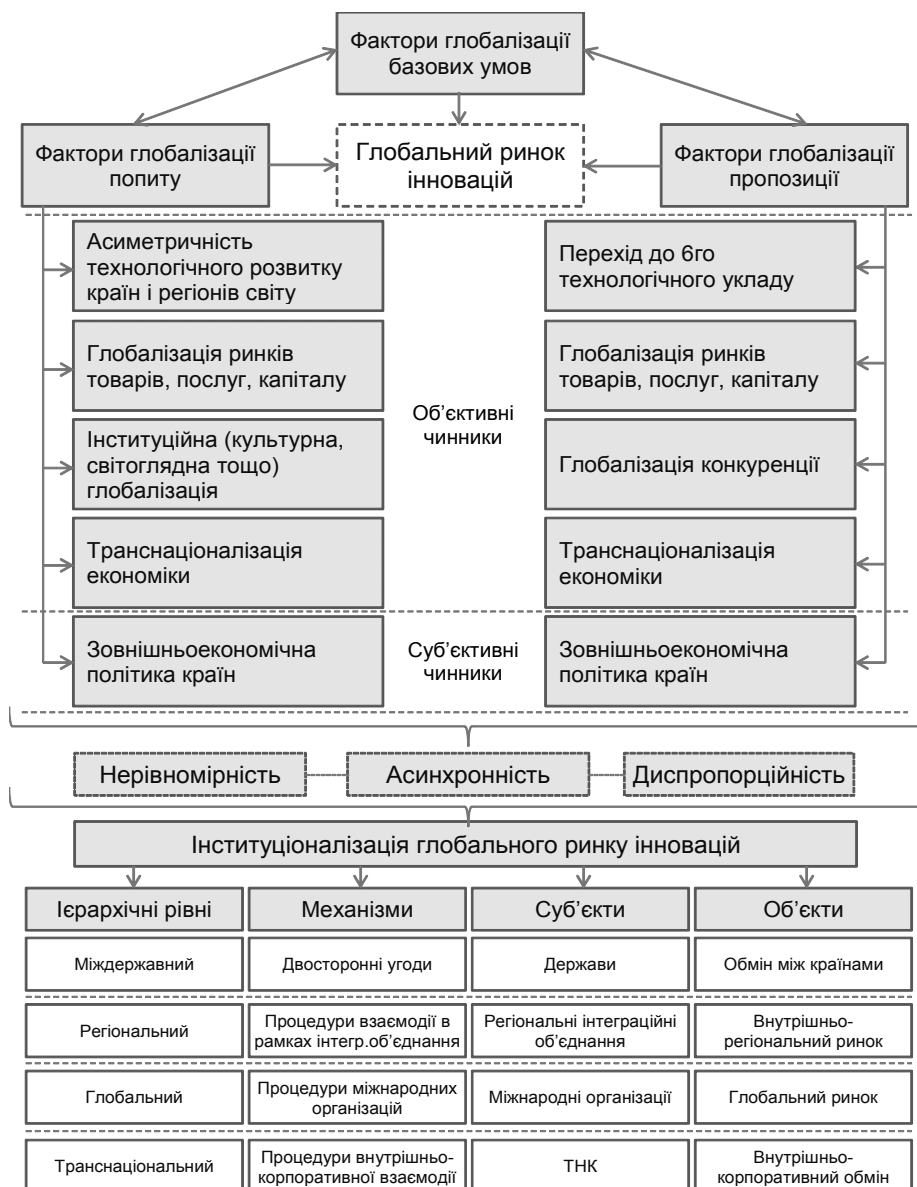

Рис. 2. Механізм інституціоналізації глобального ринку інновацій

Джерело: авторська розробка

Структуру глобальної системи інституційного забезпечення інноваційного розвитку можна розглядати у трьох функціональних площинах:

1. міжнародна система охорони прав інтелектуальної власності, що виступає правовою основою комерціалізації нових знань;

2. система регулювання міжнародного переміщення факторів виробництва, товарів і послуг, у тому числі високотехнологічних;

3. система регулювання міжнародного співробітництва та розвитку, в тому числі в сфері інноваційного розвитку.

Основою сучасної *міжнародної системи охорони інтелектуальної власності* є 24 угоди, 14 з яких регулюють правовідносини у сфері промислової власності, а 10 стосуються нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, об'єктів авторського права і суміжних прав [5]. Ці договори можна умовно поділити на три групи — перша група договорів установлює *міжнародну охорону*, тобто це договори, на основі яких здійснюється юридичний захист на міжнародному рівні; до другої групи належать договори, що *сприяють міжнародній охороні*; третя група охоплює договори, що *встановлюють системи класифікації та процедури їх удосконалення*.

Адмініструє ці договори *Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ)*, основною метою діяльності якої є сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі за допомогою співробітництва між державами і міжнародними організаціями, а також гармонізації національних законодавств у цій сфері. У зв'язку з цим на ВОІВ покладено функції щодо сприяння укладанню міжнародних угод, покликаних забезпечувати охорону інтелектуальної власності; пропонування свого співробітництва державам, що потребують юридичної допомоги в сфері інтелектуальної власності; збирання і поширення інформації, що стосується охорони інтелектуальної власності, здійснення і заохочення досліджень у цій сфері та публікація результатів таких досліджень; забезпечення діяльності служб, що полегшують міжнародну охорону інтелектуальної власності й у відповідних випадках здійснення реєстрації у цій сфері, а також публікування відомостей, що стосуються цієї реєстрації [5].

Останнім часом у міжнародній системі охорони інтелектуальної власності стрімко зростає значення ще однієї міжурядової організації — *Світової організації торгівлі (СОТ)*, у рамках якої діє багатостороння *Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS)*. Ця угода визначає зобов'язання стосовно дотримання положень чинних міжнародних конвенцій з питань охорони прав інтелектуальної власності, конкретизуючи і доповнюючи відповідні положення, що стосуються торгівлі; встановлює стандарти щодо наявності, сфери дії та використання прав інтелектуальної власності в різних галузях; регламентує механізми захисту прав інтелектуальної власності, які мають застосовуватися таким чином, щоб уникнути створення бар'єрів для законної торгівлі та забезпечити гарантії проти зловживання ними; передбачає цивільно-правові та адміністративні процедури і засоби захисту прав, вжиття тимчасових заходів захисту, спеціальні вимоги до заходів при перетині кордону, а також кримінальні процедури, порядок регулювання спорів; передбачає можливість встановлення членами СОТ у своєму національному законодавстві більш високого рівня охорони прав інтелектуальної власності тощо [8].

Система регулювання міжнародного переміщення факторів виробництва, товарів і послуг включає широкий спектр принципів, правил, міжнародних договорів та угод, що розробляються міжнародними організаціями, сферою дія-

льності яких є сприяння розвитку та регулювання міжнародних торговельно-економічних відносин. Центральне місце серед цих організацій посідає СОТ [8]. Крім СОТ, у систему міжнародних організацій з регулювання та сприяння розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин входять такі організації, як ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, ЕКОСОП, Міжнародний торговельний центр, Рада митного співробітництва, Бюро міжнародних виставок, Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків, а також регіональні та галузеві організації [7]. Слід зазначити, що в документах цих організацій зазвичай не виокремлюються завдання, принципи та механізми регулювання інноваційних процесів, проте враховуючи міждисциплінарну природу інноваційної діяльності та її тісне переплетіння з іншими видами економічної діяльності, зазначені організації справляють значний вплив на тенденції та напрями розвитку інноваційних процесів в світовому господарстві. Серед *основних завдань* зазначених організацій є: сприяння розвитку міжнародної торгівлі та інших форм міжнародної економічної діяльності, забезпечення рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацювання рекомендацій по функціонуванню міжнародних економічних відносин тощо.

Правову основу *системи регулювання розвитку та співробітництва в сфері інновацій* складають: міжнародні договори і програми ООН у галузі науки і техніки, промислового співробітництва; регіональні програми в галузі використання науково-технологічних досягнень; програми, протоколи й угоди в галузі науки і техніки, промислового співробітництва, укладені між державами на основі обопільних умов; науково-виробничі об'єднання. Координацію та контроль за виконанням договорів з міжнародного інноваційного процесу та міжнародної передачі технологій здійснюють міжнародні організації. Так, діяльність ООН у цій галузі здійснюється різними організаціями, що входять у систему ООН (ПРООН, ЮНЕСКО, ВОІВ, ДЕСР, ЮНІДО, ЮНФЛА) [7]. Особливе місце в цій системі займає ОЕСР, до основних цілей функціонування якої у сфері інноваційного розвитку належать розробка ефективних методів координації інноваційної політики країн-учасниць і сприяння досягненню найбільшого рівня стійкого економічного зростання, зайнятості та якості життя в країнах-учасницях при збереженні фінансової стабільності [8].

Співробітництво держав у межах міжнародних договорів і угод про науково-технічну співпрацю і партнерство реалізується в таких *формах*, як: здійснення спільних науково-дослідних і технологічних проектів; сприяння створенню як державних, так і приватних установ, фірм для розвитку науково-технічного співробітництва; обмін ученими та спеціалістами, проведення спільних семінарів, конференцій, симпозіумів і науково-технічних виставок; обмін науково-технічною документацією; підготовка кадрів, у тому числі у вищих навчальних закладах, організація стажувань; надання правової охорони у сфері інтелектуальної власності.

Висновки

Відтак, глобалізація інноваційних процесів призвела з одного боку, до дедалі більшого зростання взаємодії між інноваційною політикою окремих країн, а з іншого — до органічного її поєднання зі структурними, макроекономічними,

торговельними, фінансовими та науково-технічними аспектами зовнішньоекономічної політики країн. Завдання досягнення взаємної узгодженості між цими політиками лягає, головним чином, на уряди країн, але їх поєднання у міжнародному масштабі є важливим і значущим елементом підвищення ефективності цих напрямів політики на національному рівні.

На сьогодні відбувається поступове формування глобальної системи інституційного забезпечення інноваційного розвитку, що проявляється у зростанні правової забезпеченості, яка створює необхідну передбачуваність, гласність, прозорість і стабільність світового інноваційного середовища; уніфікації правових, адміністративних, організаційно-технічних інструментів регулювання всіх форм відносин у сфері міжнародної інноваційної діяльності, що досягається системою багатосторонніх міждержавних угод і домовленостей; підвищенні рівня комплексності як національних систем регулювання міжнародної інноваційної діяльності, так і світової системи в цілому, що полягає в зростаючій гармонійності використання всього арсеналу інструментів впливу на цю сферу міжнародних відносин.

Література

1. Антонюк Л.Л. Шляхи інтеграції України в глобальну інноваційну систему // Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 324—342.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. — К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. — 864 с.
3. Лук'яненко Д. Кальченко Т. Стратегії глобального управління (http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/mep/2009_8_9/08-3612/2_Lukyanyenko_Kalchenko.pdf)
4. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко. — М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. — 180 с.
5. Сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності (www.wipo.int)
6. Сайт ОЕСР (www.oecd.org)
7. Сайт ООН (www.un.org)
8. Сайт Світової організації торгівлі (www.wto.org)
9. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія / Я.М.Столярчук. — К.:КНЕУ, 2009. — 302 с.
10. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века. — М.: Экономика, 2004. — 437 с.
11. John-Ren Chen. The Role of International Institutions in Globalisation: The Challenges of Reform. — Edward Elgar Publishing, 2003 — 211p.
12. OECD, Innovation and Growth: Chasing a Moving Frontier, 2009 — 264 p.
13. Thomas Hale, David Held. The Handbook of Transnational Governance: Institutions and Innovations. — Polity, 2011. — 296p.
14. Wixted B. Innovation System Frontiers: Cluster Networks and Global Value, 2009. — 226 p.

Статтю подано до редакції 10.10.2012 р.